

Ma'á e kakai kuo fakahoko ha maumaulao kiate kinautolu

KO HONO FAKATONUTONU 'O HA MAUMAU'AO 'I HE NGA'HI VA'A NGĀUE 'O E FAKAMAAU'ANGĀ
KO E NGA'HI ME'A 'OKU HOKÓ PE'A MO E FOUNGA KE MA'U AI HA TOKONI PE POUPOU

'Oku fakahinohino atu 'i he lau'itohi fakamatala ko 'ení 'a e halanga ngāue 'i he ngaahi va'a ngāue kehekehe 'i hono fakamaau'i mo fakatonutonu 'o ha faihia pea mo e ngaahi tokoni 'e lava 'o ma'u atu kapau na'e fakahoko atu ha maumaulao kiate koe.

Ko me'a faingata'a mo fakatupu ongo'i mafasia mo'oni 'o kapau 'e uesia ho'o mo'u'i 'i ha maumaulao na'e fai kiate koe. 'Oku kehekehe pē 'a e fakafeangai 'a e tokotaha kotoa pē mo 'ení. 'Oku 'i ai 'a e tokoni pou pou 'e ala tokoni atu ke ke lava ai 'o mafuesia 'a e ngaahi nunu'a fakaenofa mo e fakaeongo 'o e hia ko iá, lolotonga 'a hono fakamaau'i mo fakatonutonu 'o e faihiá pehē ki he hili 'a hono fai e ngāue ni.

Kātaki 'o vakai ki he ngata'anga 'o e lau'itohi ni ki he hono faka'uhinga'i 'o e ngaahi lea 'oku ngāue'aki 'i he fakahinohino ni pea mo e ngaahi feitu'u kehekehe 'e ala ma'u ha tokoni mei ai.

Ngaahi totonu 'a e tokotaha kuo fakahoko ki ai 'a e maumaulao

'Oku 'i ai 'a ho'o totonu ke fakahā atu kiate koe 'a e ngaahi polokalama ngāue 'e ala tokoni atú, ke 'oatu 'a e ngaahi fakamatala fakamuimitaha ki he anga 'o e lele 'a e hopó pea mo ke 'ilo foki ki he me'a te ke fehanga'angai mo ia 'i he taimi te ke 'i he fakamaau'angá ai.

'Oku 'i ai 'a ho'o totonu ke ke fakahā ki he fakamaau'angá 'a e anga 'o hono uesia koe 'e he maumaulao kuo fakahokó. Kapau na'e fakahoko atu kiate koe ha maumaulao 'e ha ki'i tamasi'i/ta'ahine kei si'i pe to'utupu kei ta'u si'i, 'oku 'i ai 'a ho'o totonu ke ke kau atu ki ha fakataha mo e fāmilí 'o fakahoko ai ha'o lau ki he me'a 'okú ke pehē 'oku totonu ke fakahokó.

'I taimi 'e ni'ihī, 'oku 'i ai 'a e totonu 'a 'au pe ko hao fakafofonga ke fai ha'o lau felāve'i mo e ngaahi me'a 'o hangē ko hano ta'ofi hano talaki atu 'o ha hingoa (name suppression), malu'i ki tu'a (bail), nofo pōpula 'i hono 'apí (home detention) pe ko hano faka'atā fakaangaanga ki tu'a kae kei fakangatangata pē (parole).

'Oku taau ke ke 'amanaki atu ki ha faifatongia fakamatāpule, faka'atu'i pea mo faka'apa'apa'ia me'i he kau ngāue 'a e fakamaau'angá, kau polisí pea mo ha toe taha kehe pē 'oku kaunga ki he hopó. 'Oku 'i ai 'a ho'o totonu ke tauhi malu mo fakapulipuli 'a e ngaahi me'a felāve'i mo koé.

Lau 'a e Tu'utu'uni ma'a Kinautolu kuo Uesia 'e ha Maumaulao (Victims Code) ki ha ngaahi fakamatala lahi ange felāve'i mo ho'o ngaahi totonu pea mo e anga 'o e fakahoko fatongia 'oku taau ke ke ma'u atú. 'Oku ma'u atu 'eni 'i he 'ema uepisaití 'i he victimsinfo.govt.nz fakataha mo ha ngaahi fakamatala 'aonga kehe foki.

Kapau kuó ke pehē kuo 'ikai te ke ma'u kotoa mo kakato 'a ho'o ngaahi totonu, pe kuo 'ikai a'usia 'a e tu'unga 'o e faifatongia 'oku tonu ke fai ma'á ú, 'e lava ke fakahoko ha'o lāunga. Vakai ki he victimsinfo.govt.nz pe telefoni ki he Victims Information Line 'i he 0800 650 654.

Fakahoko pe lāunga'i ha faihia pe maumaulao

Kapau ko ha lāunga fakavavevave, kātaki 'o telefoni ki he 111 'o kole ke ke lea ki he kau polisí.

Kapau 'oku 'ikai ko ha lāunga fakavavevave 'eni, 'e lava ke ke telefoni pe a'u tonu atu ki he 'apitanga polisí 'i ho feitu'ú. 'E lava ke ke 'alu atu mo ha'o tokotaha pou pou pe ko ha'o kole ki he Victim Support ke mou fakataha (Victim Support 0800 842 846).

'E hiki 'e he 'ōfisa polisí 'a ho'o fakamatalá. Hili iá, te nau 'oatu ha tohi pe ko ha tohi fakapapau'i kuo nau ma'u 'a ho'o lāungá 'o 'oatu ai ha fika failé (reference number) ki he lāungá. Tauhi 'a e foomú mo e fika failé 'i ha feitu'u malu – te ke fiema'u 'eni koe'uhī ke maau 'a ho'o ngaahi fakamatalá, pea 'e fiema'u foki 'eni ki he ngaahi me'a kehe 'o hangē ko ha 'eke totongi malu'i.

.....

‘E fakafehokotaki atu foki koe ‘e he kau polisi ki he va’a Victim Support pe ko ha toe va’a ngāue tu’upau kehe te nau lava ‘o ‘oatu ‘a e tokoni ‘e tuha mo koé.

‘E hu’utaha ‘a e tokanga ‘a e kau polisi ki ho’o malu mo hao’ pea mo e malu mo hao ‘a ho fāmilí mo e kāingá. ‘Oku kehekehe pē ‘a e ngaahi founa ngāue ‘a e kau polisi ‘o fakatatau pē ki he fa’ahinga maumaulao kuo līpooti angé – ‘e lava ‘e he ‘ōfisa ‘okú ne tokanga’i ‘a ho’o lāungá ‘o toe ‘oatu ha fakamatala lahi ange ki heni. Fakahā ke nau ‘ilo ‘a e ngaahi me’a ‘okú ke hoha’a ki aí.

‘E lava ke ke telefoni atu ki he Victims Information Line (Laine Telefoni Ma’u’anga Fakamatala ma’a Kinautolu kuo Fakahoko ki ai ha Maumaulao) ‘i he 0800 650 654 ke ma’u atu mei ai ha fakamatala lahi ange felāve’i mo e ngaahi nāunau mo e ngaahi kautaha tokoni ‘i ho feitu’ú.

Ko e fakatotoló

‘E talanoa atu ‘a e kau polisi kiate koe pea mo ha ni’ihi kehe ‘oku ‘i ai ha’anau ‘ilo felāve’i mo e maumaulao. Te nau ala faitaa’i foki mo ha fakamo’oni pe ‘ave ha ngaahi nāunau ko ha ngaahi fakamo’oni ke tokoni ki he’enu fakatotolo hiá. Kapau kuo ma’u ‘e he kau polisi ha ngaahi fakamo’oni fe’unga, te nau fakahoko leva hano puke ‘o faka’ilo ‘a e tokotaha ko iá ki ha hia maumaulao.

MALU’I KI TU’A

Hili hano puke ‘o ha taha, ‘e ala lava ke tukuange atu ia ki tu’a ka’e’oua kuo ui ‘a e hopó ‘e he fakamaau’angá. ‘Oku ui ‘eni ko e bail pe ko e malu’i ki tu’a. ‘I he taimi ‘e ni’ihi ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi tu’utu’uni pau ki he feitu’u kuo pau ke ne nofo ‘i aí pea pehē ki ha taimi tu’upau ke ne ‘i he feitu’u ai ko iá (curfew). Kapau ‘oku pehē ‘e he kau polisi ‘e ala toe fakahoko ha hia kiate koe pe ko ha ni’ihi kehe ‘i he komiunitii, ‘e ala tauhi pilisone ‘a e tokotaha ko iá kae’oua kuo ui ia ke ne hā ‘i he fakamaau’angá ‘o lava ke ne toe kole ai ke totongi malu’i ia ki tu’a.

Kapau ko ha tokotaha koe kuo fakahoko ki ai ha hia mātu’aki mamafa (vakai ki mui ki he faka’uhingalea ‘i he ngata’anga ‘o e lau’itohi fakahinohinó ni), ‘e lava ke ‘oatu hao’ lau ki hano malu’i ‘a e tokotahá ni ki tu’á. ‘E lava foki ke ke fili ke kau ho hingoá ki he tohi lēsisita ‘o kinautolu ne hoko ki ai ha maumaulao (victim notification register). Ke toe ma’u atu ha fakamatala lahi ange felāve’i mo eni, vakai ki he’emau ngaahi tohi fakamatala kehé ‘i he victimsinfo.govt.nz

KO E FAKAMATALA KI HO’O NGAHI FAINGATA’A’IA TUPU MEI HE MAUMAU LAO NA’E FAÍ

‘E ‘eke atu pe ‘e fie fakahoko ha’o fakamatala felāve’i mo ho uesia ‘e he maumaulao na’e faí. ‘Oku fakahā atu ai ki he fakamaau’angá ‘a e tu’unga hono uesia koe ‘e he maumaulao ni. ‘E tokoni atu ‘a e ‘ōfisa polisi ‘okú ne tokanga’i ‘a e ngaahi ngāue ki he maumaulao ni, pe ko ha taha mei he Victim Support pea mo ha va’a ngāue tokoni kehe, ke fa’u ‘a ho’o fakamatalá. Vakai ki ha fakamatala lahi ange felāve’i mo hano fakahoko ha’o fakamatala felāve’i mo ho uesiá ‘i he *Ko e tala tu’utu’uni pea mo e tauteá.*

Neongo ‘e fai ‘a honau lelei tahá, ka ‘i he taimi ‘e ni’ihi ‘e ‘ikai ma’u ha fakamo’oni lahi fe’unga ia ke taki ai ha taha ‘o tā tikite ‘i he Fakamaau’angá. ‘Oku ‘ikai ko e ‘uhinga ‘eni ko ha’a nau ta’etui atu kiate koe.

Tokoni

‘E lava ke tokoni’i koe lolotonga hono fakatotolo’i ‘o e maumaulao. Ke ma’u atu ha tokoni fakaeloto pe tokoni ki ha ngaahi me’a kehe ki he nofó (hangē ko ha fakamatala felāve’i mo ha malu’i pe insurance) fetu’utaki ki he Victim Support ‘i he 0800 842 846 pe telefoni ki he Victims Information Line on 0800 650 654 ke ‘ilo mei ai ‘a e ngaahi va’a ngāue tokoni kehe ‘oku tu’u ‘i ho feitu’ú.

‘E ala ‘atā atu ke ke ma’u ha tokoni mei he Accident Compensation Corporation (ACC). Fetu’utaki ki he ACC Claims Helpline (Laine Telefoni Tokoni ‘a e Va’a Tokoni ki he ‘Eke Totongi Huhu’i ‘a e ACC) ‘i he 0800 101 996 pe ko e Sensitive Claims Helpline (Laine Telefoni Tokoni ki he Ngaahi ‘Eke Totongi Huhu’i ki he Ngaahi Me’a Pelepelengesí) ‘i he 0800 735 566 (ki he ngaahi ‘eke totongi huhu’i felāve’i mo e ngaahi hia tohotoho pe pā’usi’i fakasinó).

MAUMAU LAO ‘A E TO’UTUPÚ

Kapau ko e maumaulao na’e fakahoko ia ‘e ha taha si’i hifo ‘i he ta’u 17 ‘e kehe leva ‘a e founa ngāue ia ki heni ‘o fakafou ‘i he founa ngāue ‘a e fakamaau’angá ki he to’utupú (youth justice process). Ko e kakai kuo fakahoko ki ai ‘a e maumaulao ko e konga mahu’inga ‘aupito kinautolu ‘o e founa ngāue ‘a e fakamaau’anga ki he to’utupú pea ‘oku ‘i ai ‘a ‘enua totonu ke nau kau ki ha fakataha mo e fāmilí (family group conference).

.....

‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi nāunau kehekehe ‘oku ‘atā atu meí he Child, Youth and Family (CYF) pea mo e ngaahi fakamaau‘angá felāve‘i mo e founa ngāue ‘a e fakamaau‘angá ki he to‘utupú. ‘E fetu‘utaki atu ha tokotaha fokotu‘utu‘u ngāue ki he ngaahi fakataha mo e fāmilí meí he CYF.

KO E TOKONI FAKAPA‘ANGÁ

‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi tokoni fakapa‘anga ‘oku ‘atā atu ki he kakai kuo hoko kiate kinautolu ha maumaulao mātu‘aki mamafá (vakai ki he faka‘uhingalea ‘i he faka‘osinga ‘o e lau‘itohi fakamatalá ni).

- Ko e ngaahi tokoni fakapa‘angá ni ko e tokoni ia ke tāpuni‘aki ‘a e ngaahi fakamole tupu meí he ngaahi nunu‘a ‘o e maumaulao na‘e hoko kiate koé. ‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi makatu‘unga kuo pau ke a‘usia kimu‘a pea toki ma‘u atu ‘a e tokoni fakapa‘angá ni pea ‘oku ‘i ai pē mo e ngaahi fakangatanga ki ai.
- Kātaki ‘o fetu‘utaki ki he Victim Support ‘i he 0800 842 846 ke ‘ilo meí ai ‘a e fakamatala ‘e fiema‘u ke fai‘aki ho‘o tohi kole ki hení.

Ki he fakamatala fakamuimitaha felāve‘i mo e ngaahi tokoni fakapa‘angá, kātaki ‘o vakai ki he victimsinfo.govt.nz pe telefoni ki he Victim Support.

‘I he Fakamaau‘angá

‘E ala lava ke toutou hā ‘a e faka‘iloá (defendant) (ko e tokotaha kuo tukuaki‘i ki he hiá) ‘i he fakamaau‘angá, ‘o hangē ‘i ha‘ane tali halaia pe tonuhia kae toki vakai‘i meí ai ‘e he fakamaau ‘a e ngaahi fakamo‘oni ki he faka‘iló. ‘Oku ngali ‘e ‘ikai fiema‘u ia ke ke hā mo koe ‘i he kotoa ‘o e ngaahi fakataha fakafakamaau‘anga (hearings) ko ‘ení, kā ‘e lava pē ke ke ‘alu atu ki ai kapau ‘okú ke fie kau ki ai.

Kapau ‘e tali halaia ‘a e faka‘iloá, ‘e hilifaki ai pē hono tauteá ‘i he ‘aho ko iá, pe ‘e fokotu‘u ‘i ai ha ‘aho ke toki hilifaki ai hono tauteá.

Kapau ‘e tali tonuhia ‘a e tokotahá ni, ‘e ‘ave leva ‘eni ke hopo‘i. ‘E tukuatu ‘e ha ‘ōfisa talatalaaki ‘a e kau polisi pe Kalauní ‘a e ngaahi mo‘oni‘i me‘a ‘o e hopó ni ki he fakamaau‘angá, ‘o makatu‘unga pē ‘i he natula ‘o e hopó pea mo e fakamaau‘anga ko iá.

Koe‘uhi ko e faihiá pe maumau‘i ‘o e laó ‘okú ne uesia kotoa ‘a e komiunitií, ‘oku ngāue ‘a e talatalaakí ma‘á e pule‘angá pea ko ia ‘okú ne fai ‘a e ngaahi faka‘ilo fakalao ma‘á e Kalauní, potungāue Polisi pea mo e kakai foki.

‘E ala fiema‘u ke ke hoko ko e fakamo‘oni ma‘á e Kalauní ke tokoni ki hono fakamo‘oni‘i ‘a e hia kuo fakahoko ‘e he faka‘iloá (vakai ki he fakamatala ko e *Ko ha‘o hoko ko ha tokotaha fakamo‘oni*).

‘E malava ke lōloa mo fihí ‘a e ngaahi hopo ‘i he fakamaau‘angá. ‘Oku ‘ikai tatau ‘eni ia mo ia ‘oku hā ‘i he ngaahi faiva televīsoné. ‘Oku tokolahi ‘a e kakai ‘oku kau ki hení, pea ‘e ala ngāue‘aki ki ai ‘a e ngaahi lea ‘e ‘ikai ala maheni ha‘o fanongo ai. ‘E lava ke ke talanoa mo ho‘o tokotaha fale‘i meí he fakamaau‘angá, pe ko e ‘ōfisa polisi ‘okú ne tokanga‘i ho‘o hopó, pe ko e tokotaha kuo vahe‘i atu ke pou pou atu kiate koé, ‘o kapau ‘oku ‘i ai ha me‘a ‘okú ke tāla‘a ki ai.

Fakahā atu ki ho‘o tokotaha fale‘i meí he fakamaau‘angá, pe ko e ‘ōfisa polisi ‘okú ne tokanga‘i ho‘o hopó, pe ko e tokotaha kuo vahe‘i atu ke pou pou atu kiate koé kapau ‘okú ke fiema‘u ha tokoni ki ho‘o fanongó, ngāue takai holó, pe ko ha fakatonulea.

‘Oku mātu‘aki mahu‘inga ke ke hao mo malu meí ha faingata‘a. Ka ‘i ai ha taimi kuó ke ongo‘i hoha‘a ai ki ho‘o malu mo hao ‘i he fakamaau‘angá, talanoa mo ha ‘ōfisa polisi pe ko ha tokotaha le‘o ‘i he fakamaau‘angá.

KO E TOKOTAHA FALE‘I ‘A E FAKAMA AU‘ANGÁ MA‘Á E TOKOTAHA KUO FAKAHOKO KI AI ‘A E MAUMAULAÓ

Hili pē ‘a e fuofua hā ‘a e faka‘iloá ‘i he fakamaau‘angá, ‘e fetu‘utaki atu leva ha tokotaha fale‘i ‘a e fakamaau‘angá kiate koe. Ko hono fatongiá ko ‘ene tauhi ma‘u atu ‘a e ngaahi fakamatala felāve‘i mo e hokohoko atu ‘o ho‘o hopó pea mo e fatongia ‘e lava ke ke fakahokó. ‘E lava foki ke ne fakahā atu ‘a e feitu‘u ke ma‘u meí ai ha tokoni fakaeloto mo fakapa‘anga. ‘Oku ‘i he ki‘i tohi ko e Court services for victims (Ngaahi polokalama tokoni ‘a e Fakamaau‘angá ma‘a kinautolu kuo fakahoko ki ai ha maumaulaó) ha fakamatala lahi ange felāve‘i mo e polokalama ngāue ni.

‘Oku ‘atā atu ‘a ho‘o tokotaha fale‘i meí he fakamaau‘angá, pe ‘ōfisa polisi ‘okú ne tokanga‘i ho‘o hopó, pe ko e tokotaha kuo vahe‘i atu ke pou pou atu kiate koé ke nau fakama‘ala‘ala atu ha ngaahi me‘a ‘oku ‘ikai mahino kiate koe.

‘E lava ke ke fetu‘utaki hangatonu ki ho‘o tokotaha fale‘i meí he fakamaau‘angá pe ko ho‘o fakafou ‘i he telefoni ‘a e Victims Information Line ‘i he fika 0800 650 654.

Ko ha'o hoko ko ha tokotaha fakamo'oni

Ko e kau fakamo'oni ko e konga mahu'inga 'aupito kinautolu 'o e ngaahi hopo. 'Oku nau lava 'o 'omai 'a e ngaahi fakamo'oni ma'u'aki mahu'inga 'aupito.

KIMU'A 'I HE HOPÓ

Kapau 'e fiema'u ke ui koe ko ha tokotaha fakamo'oni, 'e fakaha atu 'e ho'o tokotaha fale'i mei he fakamaau'anga, pe ko e 'ofisa polisi 'oku ne tokanga'i ho'o hopo 'a e taimi mo e feitu'u 'e fiema'u ke ke 'i he fakamaau'anga ai. 'E li atu mo ha tohi ki ho 'api ke fakapapau'i atu ko e fakamo'oni koe.

'E talanoa mo koe 'a e talatalaaki pe 'ofisa 'oku ne tokanga'i 'a e hopo felave'i mo e me'a ke ke fai 'i ho'o hoko ko e tokotaha fakamo'oni. 'E lava ke ke fuofua 'a'ahi 'o sio he loki 'e fai ai 'a e hopo kimu'a 'i he hopo. Talanoa mo ho'o tokotaha fale'i mei he fakamaau'anga, 'ofisa polisi 'oku ne tokanga'i ho'o hopo, pe ko ho'o tokotaha ngae poupou, ke nau fokotu'utu'u 'eni.

Talanoa mo ho'o tokotaha fale'i mei he fakamaau'anga pe 'ofisa polisi kapau 'oku ke fiema'u 'eni:

- ha tokotaha ke talitali atu kiate koe 'i loto pe 'i tu'a 'i he fakamaau'anga
- ha'o tokotaha poupou ke mo tangutu fakataha 'i he taimi te ke 'oatu ai 'a ho'o fakamatala fakamo'oni
- ha puipui pe me'afaita televise 'a e fakamaau'anga koe'uhi ke 'oua te ke sio fakahangatonu ki he faka'iloa 'i he taimi 'e 'oatu ai 'a ho'o fakamatala fakamo'oni ('oku toki malava pe 'eni 'i he ngaahi hopo 'e ni'ihii).

Ko e lahi 'i he ngaahi fakamaau'anga 'oku 'i ai pe honau ngaahi loki talitali makehe ma'a e kakai kuo ui ko e kau fakamo'oni, ka 'e malava pe ke ke sio ki ha ni'ihii 'o e famili mo e kaungame'a 'o e faka'iloa 'i loto pea 'i he ngaahi 'elia 'o e fakamaau'anga.

'I HE FAKAMAAU'ANGÁ

'I ho'o hoko ko e fakamo'oni, 'e 'eke atu ha ngaahi fehu'i fekau'aki mo e me'a na'e hoko pe ko e ha ha'o 'ilo ki he maumaulao na'e fai.

'I he taimi 'oku 'oatu ai 'a ho'o fakamo'oni, 'e fa'a malava ke ke sio ai ki he faka'iloa.

'Oku mahu'inga ke 'i ai hao poupou 'i he taimi 'oku ke hoko ai ko ha tokotaha fakamo'oni, 'o tatau ai pe kimu'a pea 'i he 'aho 'o e hopo. Fakamatala'i ke 'ilo 'e he tokotaha fale'i mei he fakamaau'anga pea mo hao tokotaha poupou 'a e fa'ahinga tokoni 'oku taau mo ho'o fiema'u.

Ko e tala tu'utu'uni pea mo e tautea

'I he faka'osinga 'o e hopo, 'e faitu'utu'uni 'a e kau sulá ('i ha hopo sula) pe ko e fakamaau (kapau 'oku 'ikai ha kau sula) pe 'oku halaia pe tonuhia 'a e faka'iloa. 'I he taimi 'e ni'ihii, 'o kapau 'e 'ikai ke loto taha e kau sulá, 'e fiema'u ke toe fai ha fakatonutonu pe hopo fo'ou.

Kapau 'oku tonuhia 'a e faka'iloa, 'e 'ata leva ia. 'E ala ta'e'amanekina 'eni kiate koe pea 'e ngali te ke fiema'u ke ke talanoa ki heni mo ho'o tokotaha fale'i mei he fakamaau'anga pe tokotaha ngae poupou.

Kapau 'e halaia 'a e tokotaha ko ia, 'e ala tautea ai pe ia 'i he 'aho ko ia pe 'i ha 'aho 'e fokotu'u 'eni ki ai.

FOUNGA FAKATONUTONU 'AKI HA ALEA MO E FEMAHINO'AKI (RESTORATIVE JUSTICE)

Ko ha fakataha fakatonutonu 'aki ha alea mo e femahino'aki ko ha fakataha fakafaingofua pe ia kuo fokotu'u ke kau atu ki ai 'a e tokotaha mamahi, tokotaha na'a ne fakahoko 'a e maumaulao, 'ena kau poupou, pea mo ha taha pe kuo 'osi fakangofua, 'o hange ko ha kau fakafofonga mei he komiunitii pe ko ha kau fakatonulea.

'Oku malava 'i he fakataha fakatonutonu ko 'eni ke fakaha atu ai 'e he tokotaha mamahi 'a e anga 'o hono uestia ia 'e he maumaulao kuo fakahoko, fakahoko atu mo ha'ane lau ki he anga 'o hano fakatonutonu 'o e mamahi ko ia, pea mo kamata ha feinga ke fakalelei 'a e ngaahi nunu'a ko ia 'o e maumaulao ko ia.

Ke 'ave 'a ho'o faka'ilo ke fakakaukau 'i 'i he malumalu 'o e fakatonutonu 'aki ha alea mo e femahino'aki, kuo pau ke 'uluaki halaia pe tali halaia 'a e tokotaha maumaulao, pea kuo pau ke mo fakatou loto ke mo kau ki heni.

Kapau 'oku ke fiema'u ha fakamatala lahi ange felave'i mo e founga fakatonutonu ko 'eni, kole atu 'eni ki ho'o tokotaha fale'i mei he fakamaau'anga pe ko ha'o vakai ki he justice.govt.nz/restorative-justice

TAUTEA

'Oku fiema'u 'e he lao 'a e fakamaau ke ne fakakaukau 'i 'a e ngaahi me'a lahi 'i he taimi 'oku ne fakahoko ai 'a e tu'utu'uni tautea 'o e tokotaha maumaulao, 'o hange ko e fa'ahinga tautea kuo hilifaki atu ki ha ngaahi maumaulao tatau pea mo e ngaahi lipooti felave'i mo e tokotaha maumaulao.

Kapau 'e loto ki heni 'a e fakamaau, 'e lava 'e koe (pe ko ha tokotaha kuó ke fili) 'o lau atu 'a e kotoa pe ko ha konga 'o ho'o fakamatala ki he anga 'o hono uesia koe 'e he maumaulao ko iá 'i he lolotonga 'o e hilifaki tauteá. Kole ange ki ho'o tokotaha fale'i me'i he fakamaau'angá pe ko e 'ofisa polisi 'okú ne tokanga'i ho'o hopó ke ne kole atu 'eni ki he fakamaau. 'Oku fiema'u atu 'e he laó ke fakakaukau'i 'e he fakamaau 'a ho'o fakamatala ki hono uesia koe 'e he maumaulao ko iá 'i he taimi 'okú ne fakakaukau'i ai 'a e tautea 'o e tokotaha maumaulao.

PA'ANGA TOTONGI HUHUI

'I he taimi 'e ni'ihi 'e tu'utu'uni atu ai 'e he fakamaau ke totongi ha pa'anga, 'oku ui ko e pa'anga totongi huhui, kapau kuó ke lavea pe kuo mole pe maumau ha'o koloa tupu me'i he maumaulao ko iá. 'E lava ke ke telefoni ki he fakamaau'angá 'i he 0800 909 909 ke fokotu'utu'u 'a e founa lelei taha ke ma'u atu ai 'a ho'o pa'anga totongi huhui.

TANGI KI HE FAKAMAAU'ANGÁ

'Oku 'i ai 'a e totonu 'a e 'ofisa talatalaaki pea mo e faka'iloá ke na tangi (appeal) 'o kapau 'oku ta'e fakafiemalie 'a e tu'utu'uni mo e tautea na'e fakahokó. 'Oku 'uhinga 'eni 'e toe vakai'i 'a e hopó ni 'e ha fakamaau'anga mā'olunga ange. Kapau 'e hoko 'eni, 'e fakahā atu 'e he 'ofisa talatalaaki 'a e founa ngāue ki heni.

Hili 'a e hopó

Hili ha'ane halaia, 'e lava ke hilifaki atu ki he tokotaha maumaulao ha ngaahi tautea kehekehe, 'o kau ki ai ha'ane ngāue pōpula, tautea ngāue ki he komiunitii pe ko ha tautea pa'anga.

'ATĀ ATU MEI PILĪSONE

'Oku tukuange atu 'a e kau maumaulao mei pilīsone 'i hano tukuange fakaangaanga pē kinautolu (parole) pe 'i he kakato 'a honau taimi ngāue pōpulá. 'E ngali ke hoko vave ange 'eni ia 'i he taimi na'a ke 'amanaki atu ki ai, koe'uhí he 'oku lau 'a e taimi ia na'a nau 'osi nofo pōpula ai kimu'a 'i he'enu hopó ko e konga ia 'o honau tauteá.

Kapau kuo kakato 'a e taimi 'o e tautea 'o ha tokotaha maumaulao, kuo pau ke tukuange atu ia mei pilīsone. 'E 'ikai lava ke kei tauhi ai pē kinautolu 'i pilīsone hili 'a e kakato 'a e taimi 'o honau tauteá.

'E lava ke tukuange atu ha tokotaha maumaulao mei pilīsone kimu'a pea toki a'u ki hono taimi 'ataá, kapau kuo tali hano tukuange fakaangaanga atu ia. 'E vakai'i 'e he New Zealand Parole Board (Poate 'a Nu'u Sila ki he Tukuange Fakaangaanga) 'a e tautea 'o e kau maumaulao tokolahi 'e ni'ihi pea nau vakai'i lelei pe 'e hoko hano tukuange vave atu 'o ha tokotaha maumaulao ke fakafe'ātungia'i ai 'a e nofo malu mo e hao 'a e komiunitii.

'I he taimi lahi kuo pau ke fai pau 'a e kau maumaulao ki ha ngaahi tu'utu'uni pau 'o 'ikai toe si'i hifo 'i he 'uluaki māhina 'e ono hili hano tukuange fakaangaanga kinautolu. 'Oku fokotu'u 'a e ngaahi tu'utu'uni ni 'e he Poate Tukuange Fakaangaanga pe ko e fakamaau ko ia na'a ne tautea 'a e tokotaha maumaulao ko iá. 'E lava ke kau ki he ngaahi tu'utu'uni ni 'a e feitu'u 'e lava ke nau nofo 'i ai, ko hai 'e ngofua ke fetu'utaki mo iá, pea 'e 'i ai ha taimi tu'upau ke nau 'i honau nofo'angá ai, pea mo ha ngaahi me'a kehe 'e tokoni ki hono malu'i 'o e komiunitii.

'E LAVA KE KE FAKAHĀ KI HE POATE TUKUANGÉ 'A E ANGA HO'O ONGO FELĀVE'I MO HONO TUKUANGE ATU KO IA 'O E TOKOTAHA MAUMAU LAO KO IÁ

Ke fai ha'o lau felāve'i mo hono tukuange vave atu 'o ha tokotaha maumaulao mei he pilīsoné, 'e fiema'u ke ke lēsisita atu ki he tohi lēsisita 'o kinautolu ne hoko ki ai ha maumaulao (victim notification register) koe'uhí ke fetu'utaki atu 'a e Poate Tukuangé kiate koe 'i ha fa'ahinga taimi pē 'e fakahoko ai hano fakakaukau'i ke tukuange 'a e tokotaha maumaulao ko iá.

Ke fakapapau'i 'oku kei tonu 'a ho ngaahi tu'asila fetu'utaki 'i he tohi lēsisita, fetu'utaki ki he kau polisí, Department of Corrections (Potungāue ki he Ngaahi Pilīsoné) pe ko ho'o va'a ngāue tokoní.

'E lava ke fakahoko atu 'a ho'o fakakaukau'i ki he Poate Tukuangé 'aki ha'o faitohi, fetu'utaki talanoa femātaaki 'i ha televīsone, pe 'i ha'o a'utonu pē ki ai:

- **'I ha'o faitohi pe fetu'utaki talanoa femātaaki 'i ha televīsone**

Talanoa mo ho'o Poate Tukuangé.

- **A'utonu ki ai**

Te mou fakataha mo e Poate Tukuangé. Te ke talanoa ai mo e kakai tatau pē te nau talanoa mo e tokotaha maumaulao, kā ko e fakataha ko ia te ke kau ki ai 'e 'ikai fakahoko ia 'i pilīsone pea 'e 'ikai ke 'i ai 'a e tokotaha maumaulao ia. 'E lava ke 'i ai ha'o kau pou pou 'i he fakataha ko iá.

Ko e ngaahi feitu'u mahu'inga ke fai ha fetu'utaki ki ai

'Oku 'i ai 'a e ngaahi tokoni mo e pou pou ma'á u 'i hono fai ha ngaahi ngāue ke fakatonutonu ha maumaulao kuo hoko pea mo e ngaahi tokoni taautaha ke lava ai ke ke fekuki mo e ngaahi ha'aha'a 'o e hia na'e hokó.

Ko e ngaahi tu'asila fetu'utaki 'eni 'o e ngaahi va'a ngāue tokoni ma'á e kakai kuo fakahoko ki ai pea mo uesia kinautolu 'e ha maumaulao. Te ke ala ma'u atu ha fakamatala lahi ange felāve'i mo e ngaahi va'a ngāue ni 'aki ha'o telefoni ki he Victims Information Line 'i he 0800 650 654 (9 pongipongi ki he 6 efiafi me'i he Mōnite ki he Falaite) pe ko ha'o vakai ki he victimsinfo.govt.nz

ACC

acc.co.nz

0800 101 996 Claims Helpline

0800 735 566 Sensitive Claims Helpline (ma'á e kakai kuo fakahoko ki ai ha hia tohotoho pe fakamālohi'i fakaesino)

Ko e kau fale'i 'i he Fakamaau'angá

0800 650 654 Victims Information Line

Department of Corrections

04 460 3000

corrections.govt.nz

New Zealand Parole Board

0800 PAROLE (727 653)

paroleboard.govt.nz

Tokoni Fakataautahá

Vakai ki he victimsinfo.govt.nz pe ko e tafa'aki ki he Personal Help Services 'i he tohi telefoní.

Kau Polisi

'E lava ke ke 'ilo 'a ho'o 'apitanga polisi 'i ho feitu'u 'aki ha'o vakai ki he police.govt.nz pe 'i he ngaahi peesi lanu pulū 'i mu'a 'i he tohi telefoní.

Ma'u'anga tokoni ma'a kinautolu kuo uesia 'enau mo'ui tupu me'i ha maumaulao pe ko e Victim Support

0800 VICTIM (842 846) 'oku ava houa 'e 24

victimsupport.org.nz

Women's Refuge (Fale Hūfanga ma'á e Kakai Fefiné)

0800 REFUGE (733 843) 'i ha fa'ahinga taimi pē

(houa 'e 24)

womensrefuge.org.nz

Fika telefoni ki he ngaahi ngāue ki he fakatonuleá

0800 656 656

9 pongipongi – 6 efiafi Mōnite - Falaite,

9 pongipongi – 2 efiafi 'aho Tokonakí

Faka'uhingaleá

Malu'i ki tu'a

Ko hono tukuange atu 'e he kau polisi ha tokotaha kuo faka'ilo ki ha hia 'i he funga 'o e pau ke ne hā 'i he fakamaau'angá.

Ko e tokotaha fale'i 'a e Fakamaau'angá

Ko ha tokotaha ngāue 'eni 'a e Ministry of Justice (Potungāue ki he Ngaahi Fakamaau'angá) te ne lava 'o fakama'ala'ala 'a e ngaahi founga ngāue 'a e fakamaau'angá pea mo tauhi ke ma'u atu 'e he tokotaha mamahí 'a e ngaahi fakamatala fakamuimitaha felāve'i mo 'ene hopó.

Faka'iloá

Ko e tokotaha kuo tukuaki'i ki he hiá.

Fakapō pe tāmāte

Ko hano fakapoongi 'e ha taha ha taha kehe.

Tokotaha Maumaulao

Ko e tokotaha kuo mo'ua ki he hiá. (Kimu'a 'i ha'ane halaiā, ko e tokotaha ko ia kuo faka'ilo ki he hiá 'oku ui ia ko e 'faka'iloá'.)

Ko e tukuange fakaangaangá (ke faka'osi 'a hono tauteá 'i tua'ā)

Ko e taimi ia kuo ngofua ai ke tukuange atu ha tokotaha maumaulao me'i he pilisoné ke toki faka'osi hono tauteá 'i tu'a 'i he komiunitií. Kuo pau ke nau muimui ki ha ngaahi makatu'unga pau.

Founga Fakatonutonu 'aki ha alea mo e femahino'aki (Restorative justice)

'Oku malava 'i he founga fakatonutonu 'aki ha alea mo e femahino'aki ke fakahā atu ai 'e he tokotaha mamahí 'a e anga 'o hono uesia ia 'e he maumaulao kuo fakahokó, fakahoko atu mo ha'ane lau ki he anga 'o hano fakatonutonu 'o e mamahi ko iá, pea mo kamata ha feinga ke fakalelei'i 'a e ngaahi nunu'a ko ia 'o e maumaulao ko iá. 'Oku ui 'a e fakataha ko iá ko ha konifelenisi fakatonutonu 'aki ha alea mo ha femahino'aki.

Hia Mātu'aki Mamafa

- Ko ha hia 'oku kau ki ai ha tohotoho pe fakamālohi 'oku kau ki hano pā'usi'i fakalielia'i 'o e sinó pe ko ha toe hia fakalavea lahi pehē.
- Ko ha hia kuo hoko ai ha lavea lahi pe ko ha mate.
- Ko ha hia kuo hoko pea kei nofo tailiili ai 'a e tokotaha mamahí telia na'a hoko kiate ia pea mo hono fāmili ha fakatamaki.

Tohi lēsisita ma'a kinautolu kuo fakahoko ki ai ha maumaulao

Ko ha lisi fakapulipuli 'eni 'oku ngāue'aki 'e he ngaahi va'a ngāue fakamaau'anga hiá ke 'oatu 'aki ki he kakai kuo fakahoko kiate kinautolu ha maumaulao 'a e ngaahi fakamatala ki he me'a 'oku hoko ki he tokotaha maumaulao, 'o hangē ko e tu'unga 'oku 'i ai 'a e hopó pea mo hono fakamaau'í pe kuo tukuange fakataimi ia ki tu'a meí he pilísoné pea mo e taimi 'e hoko ai hano fakakaukau'í hano tukuange fakaangaanga 'o e tokotaha maumaulao.

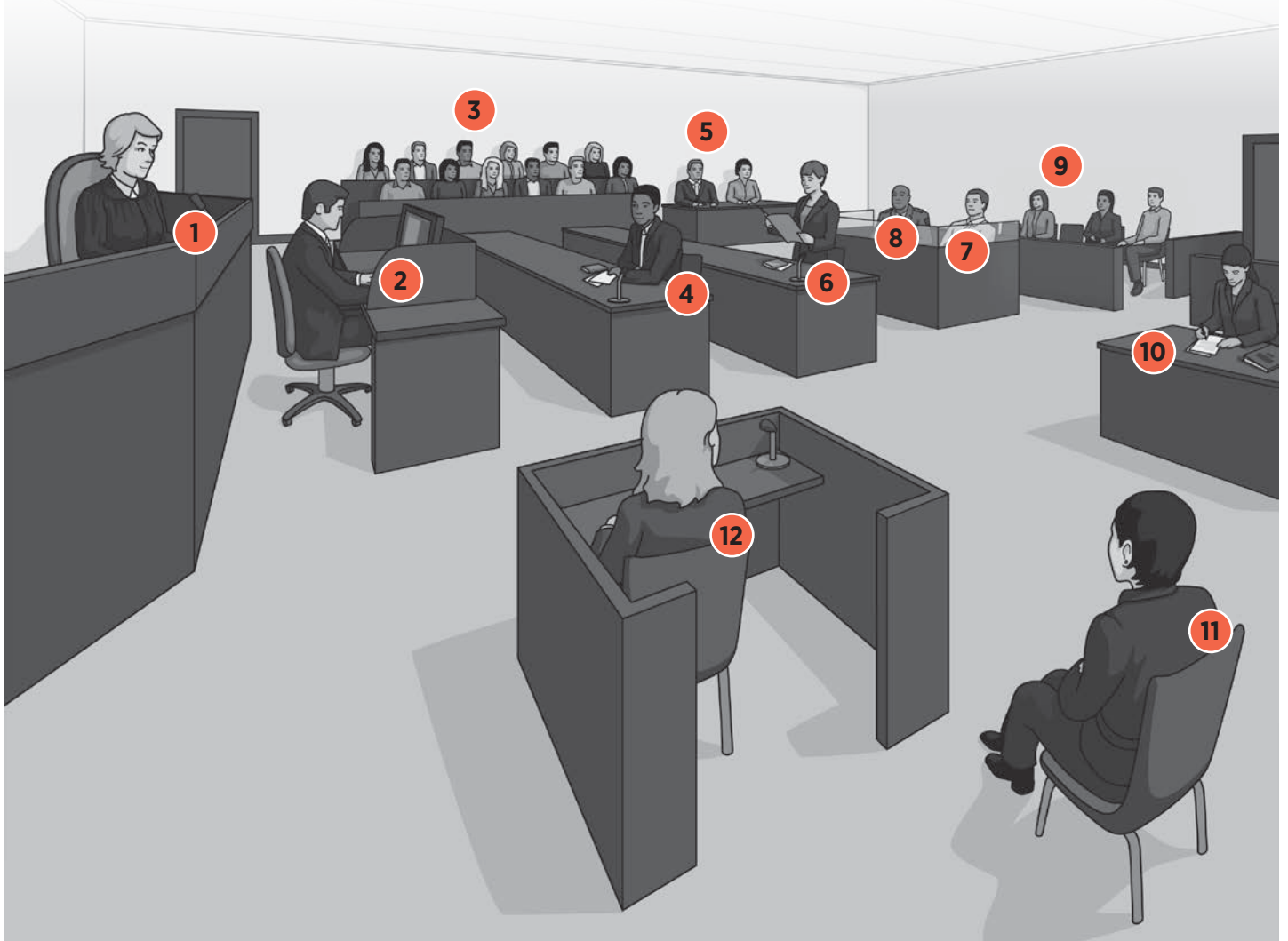
Hiki 'a ho hingoa pea mo ho tu'asila mo e founa ke fai'aki ha fetu'utaki atu 'o 'oange ia ki he 'ōfisa polisi 'okú ne tokanga'i 'a e hopó.

Ko e fakamatala ki ho'o ngaahi faingata'a'ia hili 'a e maumaulao na'e fai

Ko ha lēkooti 'o e anga 'o hono uesia 'a e tokotaha mamahí 'e he maumaulao ko iá. Ko ha fakamatala ki he ngaahi nunu'a 'o e maumaulao 'oku fa'a fakahoko ia 'i ha tohi, kā 'e malava pē ko ha ngaahi tā/'ata, tā fakatātā pe fa'u maau 'eni. Kuo pau ke fakakau 'eni 'e he fakamaau'í he taimi te ne tautea ai 'a e tokotaha maumaulao. 'E lava ke lau atu 'e he tokotaha mamahí 'a e tohi fakamatalá ni kimu'a pē 'i hono fakahoko 'o e tauteá.

Ko e loki Fakamaau'angá

Ko e fakatātā 'eni 'o e taha 'o e ngaahi loki 'oku fai ai 'a e hopó pea mo kinautolu 'e lava ke mou fesiofakí.

1. **Ko e Fakamaau** 'oku pule ki he fakamaau'angá. 'Okú ne tu'utu'uni pe 'oku halaia 'a e faka'iloá, pe kapau 'oku 'i ai ha sula, ko kinautolu leva te nau fakahoko 'a e tu'utu'uni.
2. **Ko e Failesisitá** 'okú ne tokoni ki he fakamaau ke fakapapau'i 'oku muimui'i 'a e ngaahi founa ngāue 'a e fakamaau'angá.
3. **Ko e Sulá** 'oku 'i ai 'a e kakai 'e toko 12 'oku nau faitu'utu'uni pe 'oku halaia 'a e faka'iloá.
4. **Ko e Talatalaakí** 'okú ne fakafofonga'i 'a e Kalauni pea 'okú ne fokotu'u atu 'a e ngaahi mo'oni'i me'a kuo faka'ilo ki ai 'a e faka'iloá.
5. **Ko e Mitiá** ko e kau faiongoongo ia 'oku nau lipooti atu 'a e hopó.
6. **Ko e Loea 'a e Faka'iloá** 'okú ne fakafofonga'i 'a e faka'iloá.
7. **Ko e Faka'iloá** ko e tokotaha ia 'oku faka'ilo ki he hiá.
8. **Ko e Fakafe'ao 'o e Faka'iloá** 'oku muimui 'o fakafe'ao ki he faka'iloá.
9. **Ko e Nofo'anga 'o e Kakai** ko e feitu'u ia ke nofo ai 'a e kakai pea mo e fāmili mo e kāinga 'o e tokotaha mamahi, pea ko e feitu'u 'eni 'e lava ke nofo ai 'a e kau fakamo'oni hili 'a e 'oatu 'enau fakamatala fakamo'oni.
10. **Ko e Tokotaha Fale'i 'a e Fakamaau'angá ma'a e Tokotaha Mamahi** 'okú ne tokoni ki he tokotaha fakamo'oni ke ne mahino'i 'a e founa ngāue 'a e fakamaau'angá. 'I he taimi ni'ihí 'e 'ikai lava ke nau 'i he loki 'oku fai ai 'a e hopó.
11. **Ko e tokotaha poupu 'a e tokotaha fakamo'oni** ko e tokotaha ia kuo 'osi tali 'e he fakamaau ke ne poupu ki he tokotaha fakamo'oni 'i he fakamaau'angá.
12. **Ko e tokotaha fakamo'oni** 'okú ne 'oatu 'a e fakamatala fakamo'oni ki he me'a na'e hokó pe ko e me'a 'oku nau 'ilo felāve'i mo e maumaulaó.